

Любов Лящук,
вчитель початкових класів вищої категорії, старший учитель
Броварської ЗОШ І–ІІІ ст. № 2 Київської обл.

Педагогіка добра, педагогіка діалогу Василя Сухомлинського

У дитинстві закладається людський корінь. Жодної людської рисочки природа не відшліфує – вона закладає, а відшліфувати нам – батькам, педагогам, суспільству.

В.О.Сухомлинський

Розбудова України як вільної демократичної держави, становлення і розвиток громадянського

суспільства неможливі без якісної цілеспрямованої підготовки школярів до життя і діяльності у такому суспільстві.

Виховання дітей у сучасному соціумі відбувається за умови економічного і політичного реформування держави, що спричинило соціальне розшарування

суспільства, погіршення життєвого рівня більшості населення. Знижується роль сім'ї як джерела спокою, поваги, любові. Відбуваються зміни моральних норм поведінки людей і, в першу чергу, підростаючого покоління. У дітей з'явилася жорстокість, яка межує з насильством, хибна впевненість у собі, яка межує з егоїзмом, із небажанням розуміти іншого, вузька спрямованість інтересів, бездушність.

Як за цих умов дитині стати особистістю? Не втратити себе, жити в гармонії із совістю та бути доброю, щасливою людиною? Відповіді на ці запитання більшою мірою покладаються на педагога.

Кожен новий день збільшує часову відстань від того періоду, коли жив і творив Василь Сухомлинський. Та, як це завжди буває, ідеї та справи видатних людей із плином часу не тільки не старіють, а стають ближчими, зрозумілішими і необхідними новим поколінням. Тому гуманістична педагогіка В.О.Сухомлинського затребувана і нині.

Він переконливо стверджує, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра. Цій проблемі присвячено більшість його праць. Кожна дитина, вважає педагог, повинна бути щасливою, і в цьому їй має допомогти школа. На думку В.О.Сухомлинського, дитина не може бути щасливою у школі, якщо їй там некомфортно. "У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здатні. Успіх у навчанні — єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборювання труднощів, бажання вчитися", — писав Василь Сухомлинський [2, с. 164].

Наведемо кілька думок В.Сухомлинського про школу:

"Справжня школа — це не тільки місце, де діти набувають знання і вміння ..."; "... це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднують багатьма інтересами і захопленнями"; дитина в початковій школі "повинна не тільки готуватися до подальшого навчання, накопичувати багаж знань і умінь, щоб успішно навчатися далі. Вона має жити багатим духовним життям. Роки навчання в початкових класах — цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра"; "дитинство — найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя". [Там само, с. 11, 15, 100].

Всупереч існуючій на той час практиці, Василь Олександрович звертається до педагогіки серця, розмірковує про добро і зло, про щастя і нещастя,

біль і радість, совість і безсердечність, провини і покарання, радість покаяння і прощення, духовну автономію особистості, про моральну відповідальність тих, хто взяв на себе труд навчити інших науки діяльнісного серця.

Василь Сухомлинський говорив про те, що переживають, відчувають діти і як допомогти їм: про проблеми самотності, непотрібності, про нерозуміння, про те, як у серці оселяється зло, жорстокість і як виликувати дітей від цього.

Для учнів надзвичайно важливо, як у школі допоможуть їм розвинути найцінніші ресурси: розум і серце. Щоб дитина могла мати власну думку, вміла висловити її, адже в майбутньому їй доведеться здійснювати вибір, приймати рішення, які впливатимуть на власне життя, на сім'ю та суспільство в цілому. Отож дуже важливо, в якій школі і як вчиться дитина. Доброзичливість, дружні стосунки між дітьми, повага створюють передумови для якісного виховання і навчання.

Василь Олександрович великого значення надавав становленню особистості маленької людини вже на початкових етапах шкільного навчання. Оскільки упродовж молодшого шкільного віку відбуваються глибокі психологічні зміни, що торкаються інтелекту особистості й соціальних стосунків, і цей період є часом народження соціального "я", то виникає необхідність існування таких предметів, які б допомогли стати досконалою особистістю.

Саме на уроках "Я і Україна. Громадянська освіта" ми даємо системні цілісні знання про людину. Цей предмет має сприяти формуванню у дітей потреби пізнавати світ та людину в ньому як суспільну істоту, вчити дискутувати, висловлювати власні судження, доводити свою думку, виховувати почуття патріотизму.

На думку видатного педагога, головне у роботі вчителя — це всебічний розвиток учня з урахуванням його індивідуальних особливостей і потреб.

Перед сучасною школою стоїть завдання сприяти становленню дитини як неповторної індивідуальності, розвитку її творчого потенціалу, прагненню до самостійної пізнавальної діяльності.

У спадщині Василя Олександровича присутні такі ознаки особистісно орієнтованого навчання: зосередження уваги на потребах учня; переважання навчального діалогу; співпраця; співтворчість між учнями і вчителем; турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів; пристосування методики до навчальних можливостей дитини; стимулювання розвитку і саморозвитку.

Спираючись на педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського, під час роботи створюю в класі всі можливості для розвитку таланту дитини. На уроках громадянської освіти використовуємо ті засоби, що

і в "Школі радості": неформальне спілкування педагога з учнями не тільки в позаурочний час, а й під час уроків; переважання позитивних оцінок, а іноді повна відмова від оцінок; увага до позаурочного життя (походи, екскурсії, вистави, гуртки); головний критерій у роботі вчителя – терпіння та любов до дітей; активна участь батьків у житті школи; дружні стосунки між дітьми в класі, незалежно від навчальних успіхів.

Створена Василем Сухомлинським "Школа радості", мала своєю метою ввести дітей у світ живої природи, світ спостереження і мислення, дослідити процес розвитку дітей у передшкільний вік. "Життя нашої школи розвивалося з ідеї, яка надихала мене: дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. То нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих барвах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, у красі, що надихає її серце, у прагненні робити людям добро. Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість лежить прямий шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок пізнання облагороджував серце й гартував волю". [Там само, с. 32].

У цій школі під блакитним небом, серед природи, в лісі, біля вогнища в надвечір'ї діти співпрацюють, а не змагаються. В.О.Сухомлинський запропонував власну систему навчання і назвав її "уроками мислення". Вважаємо, що уроки громадянської освіти сприяють розвитку вміння спостерігати за явищами навколишнього світу, збагачують життєвий та чуттєвий досвід, розвивають уміння порівнювати й узагальнювати предмети, будувати гіпотези і самостійно робити висновки, покращують мислення і мовлення дітей, розширюють пізнавальні інтереси, спонукають до творчості засобами слова, розвивають уяву, фантазію та пам'ять.

Величезне значення для виховання молодших школярів мають твори Василя Сухомлинського, які використовуємо на уроках. Уже з початку навчального року обговорюємо казку "Найщасливіша людина на землі". Діти дізнаються з твору, що прагматір помирає щасливою, бо її найменша онука Віра, яка довго не мала дітей, народила маля, а найбільше щастя на землі – давати життя іншій людині.

Оповідання Василя Сухомлинського "Усі добрі люди – одна сім'я" допомагає учням зрозуміти, що люди – це одна велика сім'я. І вони повинні пам'ятати про свій родовід, з пошаною ставитися до членів свого роду.

Педагог писав: "Сім'я з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі [3, с. 12–13]. Отже, дружні стосунки між членами родини, доброзичлива атмосфера, злагода, взаємоповага, любов і поступливість батьків у ставленні одне до одного – головна сила виховного впливу на дитину. "Сім'я – це те первісне середовище, де людина повинна вчитися творити добро. Сім'я щодня, щогодини, – стверджує Василь Сухомлинський, – доторкається до духовного життя шкільного колективу; школа не може обійтися без сім'ї; моральна культура колективізму в стінах школи в багатьох відношеннях є плодами тих квіток, які квітнуть у сім'ї" [1, с. 536]. Адже те, що набувається в сім'ї, зберігається дитиною упродовж усього життя. Від гармонійності та стабільності стосунків у сім'ї, її психологічного клімату, морального здоров'я, панування естетичних смаків та етичних норм поведінки залежить і рівень розвитку суспільства, бо якщо дитина росте в обстановці безсердечності, вона буде байдужою до краси і добра.

На уроках пропонуємо намалювати родовідне дерево. Під час цієї роботи діти дізнаються про життя своїх рідних, тобто розвивають допитливість та пізнавальний інтерес.

Уже з перших днів перебування дитини в школі намагаємося дізнатися якнайбільше про кожного учня, дати йому змогу самоутвердитися. Проводимо усні анкети "Познайомимось", у яких діти розповідають про те, що їм цікаво: про батьків, братів і сестер, улюблені ігри тощо. Під час уроків у 2 класі даємо дітям завдання продовжити незакінчені речення своїми міркуваннями щодо рис характеру, які вони в собі найбільше цінують. Інше завдання – коротка характеристика позитивних рис своїх однокласників, що також розвиває у дітей спостережливість.

Вивчаючи тему про справедливість та милосердя, діти з хвилюванням слухають оповідання "Миколі стало легше". Миколка ніяк не міг забути випадок з бабусею Мариною, коли він не тільки не допоміг старенькій, а ще й сміявся з неї. Йому стало легше лише тоді, коли попросив пробачення на могилі бабусі.

Діти, аналізуючи твори, добирають прислів'я та приказки на задану тему. На уроках складають діалоги: "Що таке милосердя?", "Що таке справедливість?".

Вивчаючи тему "Делікатність", здається, важко знайти якийсь інший твір, який так глибоко змусив би замислитися над питанням: чому так важливо бути делікатним. Діти висловлюють свої думки і запевняють, що вони, коли потраплять у подібну

ситуацію, будуть такими ж делікатними, як дівчатка з цього оповідання.

А прочитавши оповідання "Образливе слово", пам'ятатимуть, що образливе, грубе слово раниць серце і душу. Діти висловлюють свої думки про те, що рана від колочки загоїться й сліду не залишиться, а рана від слова заживе, проте глибокий слід зостанеться.

Навчити дітей бути самостійними, працювати ми допоможе оповідання "Чому мама так хвалить Люду?". Діти з великим хвилюванням обговорюють оповідання "Перестелимо постіль дідусеві". На прикладі цього оповідання виховується у дітей доброта. На таких уроках учні фантазують, розмірковуючи на що схожа доброта: на мамину усмішку, веселку, тепле сонечко тощо.

Василь Сухомлинський рекомендував вчити дітей думати, творити, фантазувати серед природи. Перевіряючи спостережливість дітей, пропонуємо поміркувати: "Де в природі можна взяти барви, щоб описати доброту?". Таке завдання сприяє розвитку зв'язного мовлення дітей, збагачується їхній словниковий запас. Пропонуємо пригадати всі відомі образи добра і зла, намалювати їх.

Діти розмірковують і пишуть невеличкі твори "Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб...". У своїх роботах учні мислять по-різному: одні викладають свої думки стисло, чітко, а інші — використовують різні порівняння.

Усі творчі роботи учні записують у власну книжечку, до неї занотують і правила доброти, дружби,

ввічливої людини, які складають самостійно. Пишуть власні казки про дружбу, байдужість тощо.

На уроках, під час колективної роботи, учні спочатку визначають, які риси властиві їм, а потім, на сердечках, виготовлених із паперу, зафарбовують їх відповідним кольором (яскраві кольори — позитивні риси, темні — негативні). Після цього маленькі сердечка за кольорами наклеюють на одне велике, щоб діти побачили й оцінили, які почуття переважають у нашому класному колективі та порівняли яких чеснот більше. Діти роблять висновок, які риси вони повинні змінити.

Кожна особистість формує свій спосіб життя. Бажано, щоб у ньому було менше місця злу, насиллю, егоїзму, бездушності. Для цього зусилля і прагнення людей мають бути спрямовані на те, щоб кожен навчився чути іншого, був відкритим. Тоді життя людини матиме справжню цінність для себе і для суспільства. Лише добродійні справи, помисли і переживання сприяють повноті особистості. А тому вчителі повинні допомогти дитині усвідомити, що людяність та сердечність виховується лише у процесі творення людям добра. Діти мають зрозуміти, що всі труднощі, які виникають у житті, долаються любов'ю як керівним принципом життя людини.

Л і т е р а т у р а

1. Сухомлинський В. О. Вибр. тв.: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К.: Рад. школа, 1976. — Т. 1.
2. Сухомлинський В. О. Вибр. тв.: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К.: Рад. школа, 1977. — Т. 3.
3. Сухомлинський В. О. Вибр. тв.: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К.: Рад. школа, 1977. — Т. 4.